

دولت روحانی چگونه با فهم نادقیق از روابط خارجی و توسعه به کشور ضربات کاری زد

تجربه سخت

استفاده از ارتباطات بین المللی (سیاست خارجی) عنوان کرد. این موضوع چیزی فراتر از حل کردن پرونده هسته‌ای و رفع تحریم‌های بین‌المللی بود. دولت یازدهم حل مساله هسته‌ای را نیز خودبه‌خود باعث توسعه ایران نمی‌دانست و معتقد بود حل این پرونده تنها یکی از گام‌های اولیه برای توسعه ایران از طریق ارتباطات بین‌المللی است، زیرا ایران به سرمایه‌های گسترده خارجی برای ایجاد زیرساخت‌ها و کسب‌وکارها نیاز دارد. روحانی پس از برجام بارها در مقاطع مختلف اعلام کرد ایران دارای طرح مدنی برای جذب سرمایه‌گذاری ۲۰۰ میلیارد دلاری در بخش نفت و ۷۰ میلیارد دلاری در بخش پتروشیمی است. رئیس‌جمهور یکی از راه‌های بزرگ تأمین این سرمایه را جذب سرمایه‌های ایرانیان خارج از کشور می‌دانست و رسانه‌های دولتی نیز از سرمایه ۲هزار میلیاردی ایرانیان خارج از کشور صحبت می‌کردند. طرح‌های درازمدت، عدم ریسک شرکت‌های سرمایه‌گذاری خارجی بود، اما مشکل، عدم ریسک سرمایه‌هایشان به ایران بود؛ چه اینکه در این برهه برای انتقال سرمایه‌هایشان به ایران بود؛ چه اینکه در این برهه ایران خود نیز نمی‌توانست به‌راحتی درآمد‌هایش را به کشور

منتقل کند. پس از برجام، فروش نفت ایران روی کاغذ آزاد شد، اما در همین دوره تهران قادر به بازگرداندن تمام وجوه بلوکه‌شده پیشین به کشور نبود. به همین دلیل هنگامی که آمریکا از برجام خارج شد، همچنان میلیاردها دلار در حساب‌های ایران بلوکه ماند. طرح‌های روحانی برای جذب سرمایه در این شرایط چیزی جز رویاپردازی نبود. هنگامی که ایران خود به‌راحتی نمی‌تواند از پول هایش بهره‌برداری کند، قطعاً کشورهای دیگر با وضعیت بدتری برای انتقال سرمایه‌هایشان به ایران روبه‌رو هستند. همچنین این شرکت‌ها اگر قادر به انتقال وجوه خود به ایران نیز می‌بودند، شرایط «تعلق تحریم» را دربارۀ ایران درنظر می‌گرفتند.

پیش از برجام چهار نوع تحریم دامن‌گیر ایران بود؛ نخست تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل، دوم تحریم‌های اتحادیه اروپا، سوم تحریم‌های سازمان صدور فرمان‌های اجرایی رئیس‌جمهور آمریکا اعمال شده بودند و چهارم تحریم‌های کنگره آمریکا. بعد از برجام تحریم‌های سه مورد اول رفع شدند، اما تحریم‌های چهارم که مربوط به کنگره آمریکا بودند

شرایط را برای تهران به شکل بدی رقم زدند. این تحریم‌ها در دوره برجام «تعلیق» شدند نه لغو. به همین دلیل رئیس‌جمهور آمریکا در دوره‌های چندماهه دستور تعلیق این تحریم‌ها را صادر می‌کرد و به همین دلیل وزارت خزانه‌داری آمریکا نیز مجبور بود به‌صورت دوره‌ای گزارشی از وضعیت تحریم‌های ایران و تعلیق آنها به کنگره ارائه کند. با درنظر گرفتن موارد همپوشانی بین تحریم‌های کنگره با دیگر انواع تحریم، تعلیق این تحریم‌ها عملاً به‌معنای تعلیق دیگر تحریم‌ها بود. به‌عنوان مثال، اگر تحریم‌های دستور اجرایی رئیس‌جمهور آمریکا دربارۀ موضوعات بانکی ایران لغو‌شده بود، اما تحریم‌های بانکی کنگره علیه ایران وضعیت تعلیق داشتند، این مساله عملاً به‌معنای تعلیق کلیه تحریم‌ها بود نه لغوشان.

به‌دلیل وجود سایه سنگین تهدیدهای کنگره علیه ایران و تعلیقی بودن آنها ریسک سرمایه‌گذاری و حتی همکاری اقتصادی با ایران بالا بوده و دچار وقفه می‌شد. به‌دلیل آنکه وزارت خزانه‌داری آمریکا باید درباره تعلیق تحریم‌های ایران به کنگره گزارش می‌داد، هرگونه مبادله اقتصادی با ایران حتی فروش هواپیماهای مسافربری نیزبمناذم اخذ مجوزها از

نکته

۶ سال از زمان عمر برجام می‌گذرد؛ برجامی که تقریباً در ایران قطع‌در آمریکا اعتباری ندارد. از طرفی عدم‌پابندنی طرف‌های اروپایی بسّه تعهدات خود به

تبعیت از آمریکا در برجام، نشان می‌دهد به مقبولیت آمریکا بین طرف‌های اروپایی نیز خدشه‌ای وارد نشده است. مقبولیتی که ظریف مدعی بود با خروج آمریکا از برجام از بین می‌رود و همین عامل آمریکا را مجبور به حفظ توافق می‌کند. با بررسی گفته‌های مسئولان دولتی موارد متعددی یافت می‌شود که دولتی‌ها با اطمینان از آینده برجام صحبت‌وبه‌جامعه، امیدواهی تزریق می‌کردند. گفته‌هایی که منافع سیاسی دولتی‌ها برای بردن انتخابات ریاست‌جمهوری دوازدهم را در پی داشت اما منافع ملی را تا آنجایی زیر پا گذاشت که زمان هشت‌ساله دولت دوازدهم و سیزدهم را صرفاً به سیاست‌خارجۀ اختصاص داد و حاصل آن بی‌اغان گلابی و صبری که روحانی از مردم خواسته بود تا برای به ثمر رسیدن بی‌اغ برجام در پیش بگیرند نیز امروز در روزهای پایانی دولت تدبیر و امید به روشنی در وضع معیشت مردم نمایان است.

روحانی

در دولت روحانی هیچ فردی به اندازه حسن روحانی درگیر نگاه‌های ساده‌انگانه‌با به مساله رفع تحریم‌ها نبود. اوتشبیهاتی همچون «آفتاب تابان» و «درخت گلابی» را برای برجام به کار برده بود و برای بهره‌برداری از میوه‌های این بی‌اغ مردم‌با همه صبر دعوت می‌کرد. برجام توافقی بود که به‌زعم روحانی، تمام مشکلات کشور اعم از محیط‌زیست، اشتغال، صنعت و آب‌خوردن مردم به آن گره‌خورده و قرار بود با به ثمر نشستن تمام تحریم‌های بانکی، بیمه‌ای، مالی، حمل‌ونقل، پتروشیمی، فلزات سنگین و تحریم‌های اقتصادی به‌طور کامل لغو شود. روحانی صرفاً به خاطر اینکه برجام یک توافق چندجانبه محسوب می‌شده به این باور رسیده بود که آمریکا نمی‌تواند از آن خارج‌شده؛ گزاره‌ای که آن را پاسخ روحانی به سؤال خبرنگار بلومبرگ مبنی بر خروج احتمالی ترامپ از برجام آن را تأیید می‌کند. روحانی دی‌ماه ۹۵ در مصاحبه با این شبکه گفته بود: «برجام توافقی است که انجام گرفته، تمام شده و تکمیل شده و بعد رفته در شورای امنیت سازمان ملل تأیید شده و تقریباً به صورت یک سند بین‌المللی درآمد است. توافق دو جانبه نیست بلکه توافق چندجانبه است.» روحانی چند ماه بعد از این مصاحبه یعنی شهریور ۹۶ در مصاحبه‌ای دیگر با شبکه‌سه‌ی آن‌رآن آمریکا پاسخخ به خروج احتمالی آمریکا را تکرار کرده و تنها یک گمان به آن اضافه کرده بود. او در این مصاحبه گفت: «برجام یک تعهد چندجانبه بین‌المللی و مورد تأیید شورای امنیت سازمان ملل است. خروج از این تعهد هزینه بسیار سنگینی برای آمریکا خواهد داشت. فکر نمی‌کنم آمریکایی‌ها این هزینه سنگین را تحمل بکنند.»

چیزی که روحانی فکرش را هم نمی‌کرد

آنچه از صحبت‌های قبل از اجرای برجام روحانی به‌عنوان شخص اول دولت مشخص

اعتراف‌پرهزینه

عباس عراقچی در فروردین ۹۴

این است که تنها تضمین دولت برای متعهد ماندن طرفین به توافق خصوصاً در مورد آمریکا حدس و گمان در مورد تمکین آنها از یک توافق بین‌المللی بوده است و آنها علی‌رغم تمام تهدیدهای ترامپ که آن موقع گاندبیدای ریاست‌جمهوری آمریکا محسوب می‌شد درصدی از بعدعهدی را نیز برای طرفین توافق متصور نبوده‌اند. چیزی که خود رئیس‌جمهور نیز به آن معترف شد. روحانی در آیین افتتاح طرح‌های ملی صنعتی و معدنی در سه استان هرمزگان، کرمان و مازندران که اواخر بهمن‌ماه سال گذشته برگزار شد، گفته بود: «ما در دولت دوازدهم چیزهایی دل‌مان می‌خواست، وقتی کار را شروع کردیم و تا دوام راه دولت یازدهم در ذهن ما نبود فکر نمی‌کردیم دیوانه‌ای در آمریکا سر کار می‌آید و این دیوانه جنگی بی‌تفکر را در تاریخ علیه ملت بزرگ ایران آغاز می‌کند که با نادانی اش فکر می‌کرد اگر این فشار را بر ملت ایران وارد کند، مردم زانو می‌زنند و در برابر او تسلیم می‌شوند.» بعد از گذشت ۶ سال از امضای برجام روحانی که دولتش تجربه یک مذاکره شکست‌خورده را داشته تنها از این اشتباه درس نگرفت بلکه در پی طولانی شدن مذاکرات وین با ساده‌انگاری در مورد فرآیند راستی‌آزمایی در مورد کشوری که یک‌بار بعدعهدی اش را ثابت کرده‌با گفتن جملاتی همچون «اگر بروکراسی پارلمانی نبود تحریم امروز تمام شده بود» در فراری رو به جلو قصد مقصر جلوه دادن دیگران در برداشته نشدن تحریم‌ها را دارد.

اسحاق جهانگیری

مرور صحبت‌های جهانگیری بعد از خروج آمریکا نشان می‌دهد او نیز در مورد خروج احتمالی آمریکا از برجام و همچنین عواید حاصل از رفع تحریم‌نگاهی بسیار خوش‌بینانه و کاملاً مشابه روحانی داشته است. جهانگیری در جلسه شورای اداری استان اصفهان در ۱۹ تیرماه ۹۷ گفت: خروج آمریکا از برجام باعث غافلگیری ما شد.« جهانگیری دی‌ماه ۹۸ با ادبیاتی دیگر به غافلگیری دولت در خروج آمریکا اعتراف کرده و گفته بود: «وقتی با ۶ قدرت بزرگ دنیا توافق کردیم دیگر توقع نداشتیم که یک دولت زیر توافقنامه بزنند و کار را خراب کنند. آمریکا خودخواهانه با خروج از برجام فشار بر ملت ما را زیاد کرد.» جهانگیری علی‌رغم خوش‌بینی به طرف‌های آمریکا در خوش‌بینی به عواید رفع تحریم نیز تفکری کاملاً مشابه روحانی را در سر داشت. او خردادماه ۹۴ در دفاع از روحانی که رفع تحریم را حل‌کننده مشکل آب‌خوردن مردم دانسته بود گفت: «اینکه می‌گویند تحریم‌ها روی آب آشامیدنی مردم هم تأثیر گذاشته کاملاً درست است.» جهانگیری در کنگره ملی پرسش مهر ۱۵ با اشاره به پیچیدگی‌های سازوکار انتقال آب آشامیدنی و مثال زدن پروژۀ انتقال آب کارون به اصفهان و همچنین انتقال آب خلیج فارس و دریای عمان به شسرق کشور اظهارات روحانی در مورد حل مشکل

او فک بودند.

در شرایطی که طبق مذاکرات همچنان سایه تهدید تحریم‌های تعلیق‌شده عملاً بالای سر ایران وجود داشت، دولت باید متوجه عدم امکان جذب سرمایه‌های خارجی کلان می‌بود. با وجود این، دولت روحانی همچنان در رویای این بود که بدون حرکت نشسته و منتظر سرمایه‌گذاران خیالی خارجی باشد.

درمقابل واقعیت‌ها اما ظرفیت‌هایی نیز برای تأمین مالی طرح‌های اقتصادی ایران وجود داشت. اتکای کامل به این طرح‌ها گرچه در شرایط معمولی مطلوب نبودند، اما در شرایط تعلیق تحریم‌های ایران تنها گزینه موجود به‌شمار می‌رفتند. این طرح‌ها شامل جذب سرمایه‌های ریالی مردم در پروژه‌های سرمایه‌گذاری بود. سرمایه‌های ریالی درمقابل سرمایه‌گذاری خارجی دارای محدودیت‌هایی هستند، اما در دولت روحانی به‌دلیل مسدود بودن ارتباطات بین‌المللی راهی جز آن باقی نمانده بود. دولت روحانی اما بسیار دیر به فکر استفاده از سرمایه‌های داخلی افتاد، آن‌هم هنگامی بود که به‌شدت در مضیقه کسری بودجه قرار داشت و بورس را به جایی برای جبران آن کسری تبدیل کرد؛ اقدامی که باعث شد با سوءاستفاده از اعتماد مردم توسط دولت، سرمایه اجتماعی کشور در دولت روحانی ضربه اساسی دیگری بخورد.

در برجام توافق تنها درحوزه هسته‌ای صورت گرفت و طرف مقابل نیز بدون کوچک‌ترین امتیازی تنها تعلیق عملی تحریم‌های هسته‌ای را پذیرفت و تحریم‌های نظامی و حقوق بشری را نیز حفظ کرد. باوجود این، اما دولت روحانی اصرار به اجرائی کردن محدودیت‌های غیرهسته‌ای در داخل ایران داشت. این محدودیت‌ها بیش از همه دامن‌گیر صنایع نظامی ایران شد. اگر دولت روحانی در مذاکره و با لغو تحریم‌های نظامی محدودیت‌هایی را در عرصه نظامی می‌پذیرفت، شاید برای کشور ضرر کمتری داشت تا آنکه بدون مذاکره عملاً صنایع نظامی را دچار محدودیت کند. دولت روحانی براساس همین برداشت غلط خود برای سال‌ها مانع از برتاب ماهاورابه‌های جدید ایران شد و آنها را مدت زیادی در انبارها نگهداری کرد. روحانی معتقد بود توسعه برخی صنایع نظامی باعث ناراحتی غرب خواهد شد. در شرایطی که دولت روحانی درگیر رودریاستی‌با غرب بود، دولت آمریکا اما با خروج از برجام از خجالت وی درآمده و شدیدترین تحریم‌ها را به دولت خجالتی روحانی که تلاش داشت خود را همانند بچه خوب کلاس جهانی معرفی کند، وضع کرد. این تحریم‌ها البته هم‌اکنون نیز بدون وقفه توسط دولت دموکرات بایدن درحال اجرا است.

عباس عراقچی

«امضای کری تضمین است» تیترو معرفی است که روزنامه شرق در حمایت از برجام از صحبت‌های عراقچی در مورد نامه کری به ظریف درآورده بود. در واپسین روزهای آذر ۹۴ و در ایام آغاز فرآیند معاهده اجرای برجام، کنگره آمریکا قانونی را تصویب کرد که مطابق با آن در ویزای افرادی که پیش از آمریکا به ایران سفر کرده بودند محدودیت‌هایی اعمال می‌شد. با وجود اینکه ایران تا آن زمان به تعهدات خود عمل کرده بود. این قانون که طبیعتاً مشکلاتی را برای تجاری که قصد همکاری با ایران داشتند ایجاد می‌کرد با امضای اراک اوپاما به اجرا درآمد. در همین زمان «جان کری» وزیر خارجه اسبق ایالات متحده در نامه‌ای به محمدجواد ظریف مدعی شد که قانون جدید را به نحوی اجرایی خواهد کرد که هیچ خللی در فرآیند اجرای برجام رخ ندهد. ۳۰ آذر ۹۴ عراقچی، رئیس ستاد پیگیری اجرای برجام در گفت‌وگو با بخش خبری ساعت ۱۴ صداوسیما با اشاره به نامه جان کری اظهار داشت این نامه به امضای وزیر خارجه آمریکا رسیده که همچون نامه‌هایی با امضای ره رئیس دولت، دارای تعهد حقوقی و سیاسی برای آن کشور است.

مجید تخت‌روانچی

مجید تخت‌روانچی تیرماه ۹۵ در گفت‌وگو با آنا اظهار داشته بود: «چه دموکرات و چه جمهوری خواه، آنها (آمریکایی‌ها) این تعهد را برای ادامه اجرای برجام توسط دولت‌های آینده آمریکا امضا کرده‌اند. بر این اساس دولت آمریکا تعهد می‌دهد تا پایان دوره برجام اجرایی آن را ادامه دهد و ما این را به‌عنوان تعهد دولت آمریکا درنظر می‌گیریم.» تیرماه اسما ل تخت‌روانچی که در زمان تصویب برجام، امضای برجام از سوی آمریکایی‌ها را دلایلی برای تعهدآور بودن آن برای دولت‌های آتی آمریکا خوانده بود در نشست شورای امنیت با مطالبه کردن تضمین کافی جهت راستی‌آزمایی رفع کامل تحریم‌ها و ممانعت از نقض تعهد مجدد آمریکا تلویحاً به اشتباه بودن پیش‌فرض خود مبنی بر اینکه امضای مذاکره‌کنندگان آمریکایی برای دولت‌های بعدی آمریکا نیز تعهدآور است اعتراف کرده است.

اکبر ترکان

ترکان در مورد عواید توافق هسته‌ای گفته بود: «منتظر هجوم سرمایه‌های خارجی بعد از توافق هسته‌ای باشید.» هرچند بسیاری دیگر از دولتمردان نیز بارها از عواید اقتصادی برجام گفته بودند اما هیچ کدام تا این حد مطمئن از واژه هجوم برای ورود سرمایه خارجی استفاده نکرده بودند. البته ترکان نیز همچون سایر دولتمردان بعد از شکست برجام به نگاه غیرواقف‌بینانه و مبتنی بر حدس و گمان خود اذعان کرده است. تیرماه سال گذشته زمانی که در گفت‌وگو با ترکان از او پرسیده شد که آیا خروج احتمالی آمریکا از توافق را پیش‌بینی می‌کردید؟ پاسخ داد: «هیچ‌کس پیش‌بینی نمی‌کرد.»